

Selçuk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi

Denetim No.

12436

Tasnif No.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRKA LİDERLERİ VE TOPLUM

Dr. Lütfi ŞENEL (*)

İslâm Dini'nin esası Tevhîd Akidesi'dir. Tek Allah, her şeyin yaratıcısı, Mâlik'i olan Allah inancıdır. Her şey O'nda başlar, O'nda son bulur. Bu akide Kur'an-ı Kerim'de veciz bir şekilde ifade edilmiştir. "Allah üçüncüdür diyenler muhakkak küfretilmişlerdir..." (1). "İki ilâh edinmeyin Allah Tek'tir..." (2), "Allah'la beraber başka tanrılara inanmayın, yoksa hakir ve zelil olarak cehenneme düşersiniz" (3). İhlâs Suresi de Tevhîd'in keyfiyyetini pekiştiren hükümleri ifade etmektedir.

Tevhîd Akidesine muhatap olan insan, Tek ve yüce varlık olan Allah'ın yarattığıdır. O'nun emriyle var olmuştur. Tekrar O'na dönecektir. Burada şunu ifade etmek istiyoruz: Allah hem insanı yaratmış, hem de yarattığı insana hedefini göstermiştir. Allah'a dönüş. İnsan var olduğundan, hedefine ulaşmaya kadar, gene Allah'ın verdiği nimetlerle akıl ve irade ile, yapma gücü ile, rızık ve sağlığı ile bir takım işler yapmak, başarmak durumundadır. Allah insana bu fırsatı ve ayrıca geniş hürriyeti tutfetmiştir. Yarattığı insanın, bu lutfu karşısında nasıl düşünebileceğini, nasıl davranabileceğini; bazılarının itaatkâr ve samimi, bazılarının da isyankar ve bozguncu olabileceğini en iyi bilen gene Yüce Allah'tır. Onun için Allah insanı sık sık uyarmış, birlik ve beraberlik üzere olan, Rasûl'ünün sünnetine tam uyanların, yolunu sapıtmayıp dünyasını ma'mur edenlerin mutlu sonunu Cennet olarak müjdelemiştir. Aksini işleyen, inancında zaaf gösteren, Rasûlün yolundan sapan ve fitne ve tefrikayı iş edinenleri ise çok acı sonların beklediğini haber vermiştir. "Siz kendilerine apaçık deliller, âyetler geldikten sonra parçalanıp ayrılanlar, ihtilafa düşenler gibi olmayın: En büyük azâb onlarındır." (4).

İnsanların böyle bir sonla karşılaşmamaaları için de Allah, daha başta insanları ikaz edip uyarıyor ve şöyle buyuruyor: "Hepiniz, toptan sınıksız Allah'ın ipine sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki ni-

(*) İslâm Mezhepleri Tarihi Öğretim Görevlisi.

(1) Kur'an-ı Kerim, el-Mâide: 73.

(2) Kur'an-ı Kerim, en-Nahl: 51.

(3) Kur'an-ı Kerim, el-İsrâ: 39.

(4) Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran: 105.

metini düşünün. Hani siz birbirinizin düşmanları idiniz de O, kalblerinizi İslâma ısındırıp birleştirmiştir. İşte O'nun bu nimeti sayesinde din kardeşleri olmuştunuz ve yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böylece apaçık bildiriyor. Tâ iki doğru yola erersiniz." (5).

İnsan için en temiz, en nurlu ve garantili ufuk çizgisi belirlenmiş. Bu İp (Kur'an-ı Kerim)e sarılıldığında insan hayatı huzur dolu sağlıklı ve başarılı. Beşerî münasebetler düzenli. Allah'ın emirleri ve işaretleri de bu, insanlığın tek amacı da bu. Ama tarihte ve günümüzde toplumları incelediğimizde görüyoruz ki bu yüce ideallere ulaşmak iddiasıyla insanlar Allah ve Rasûlü'nün emirleri dışına çıkıp sapıtıyor ve sapıttırıyorlar. Amaç diye amaçsızlığı, düzen diye düzensizliği, huzur diye huzursuzluğu, sevgi diye düşmanlığı kurtuluş reçetesi diye sunuyorlar.

Allah ve Rasûlü'nün, insanlığın kurtuluşu için va'zettikleri hükümler ve düzen, bazı kişilerce niçin ve nasıl değiştiriliyor? Bu değişiklikte şahısların ve toplumun rolü nedir? Sonuçta kazanılan ve kaybedilen şeyler nelerdir? İnançta ve toplum yapısında değişikliği kabule hazırlayan psikolojik ve sosyolojik etkenler nelerdir? Bütün bu soruların cevaplarını, fırka hareketlerinin tarihî gelişimi içerisinde bulmaya ve birkaç önemli örnekle konuyu açıklamaya çalışacağız.

— I —

I — FIRKA LİDERLERİNİN ŞAHSİYET VE KARAKTER YAPILARI :

1 — ABDULLAH b. SEBE' : Hayatı hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Taberî onun hakkında 35. yıl olaylarını naklederken şu bilgileri veriyor: "Abdullah b. Sebe', Sana'lı bir Yahudidir. Annesi Sevda'dır. Hz. Osman zamanında Müslüman olmuş, sonra İslâm beldelerinde dolaşmıştır. Batıl görüşlerini yaymaya Hicaz'da başlamış, sonra Basra, Kûfe ve Şam'a gitmiştir. Şamlılar onu istemeyip Şam'dan çıkarmışlardır. İbn Sevda da Mısır'a gelmiştir. Mısır'da; Hz. Muhammed'in yeryüzüne tekrar dönmekte Hz. İsâ'dan daha ehak olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca yeryüzünden bin peygamber gelip geçmiş ve her peygamberin bir vasîsi olmuştur, Hz. Muhammed'in Vasîsi de Hz. Ali'dir; görüşünü ortaya atarak, Ric'at ve Vesâyet görüşlerinin İslâm toplumunda tartışılmasını başlatmıştır.

Diğer taraftan düşünce ve iddialarına dinî bir yön kazandırmak için

(5) Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran: 103.

de "el-Emr-u bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehy-u ani'l-Münker'i" ilân etmiştir (6). İyiliği emir ve kötülüğü menetmek için, Ali b. Ebî Talib'in gasbedilen haklarının iadesi için bu dinî emir doğrultusunda çalışmak ve mücadele verme yolunu açmıştır. Tabii bu mücadele de, sonunda III. Halife Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanmış, İslâm toplumunda iç mücadeleler başlamıştır.

IV. Halife Hz. Ali'nin son zamanlarında ortaya attığı "Ulûhiyet" iddiası ile birlikte "Gaybet", "Tevakkuf", "Ric'at" görüşleri, Hz. Ali'nin şehadetinden sonra, Abdullah b. Sebe'nin adına izafeten yaygınlaşan "Sebeiiye" Fırkasının prensipleri olmuştur.

2 — EL-MUHTAR b. EBÎ UBEYD ES-SAKAFÎ : Keysaniyye veya Muhtariyye diye bilinen fırkanın kurucusu olarak bilinmektedir. Keysan ile el-Muhtar, kaynaklarda birbirine karışmış görünmektedir. Bir görüşe göre Keysan, Ali b. Ebî Talib'in kölesidir, veya Muhammed b. el-Hanefî'nin tilmizidir (7). Yahut bu ismi zekasından dolayı almıştır. Belki de Muhtar'ın muhafız komutanının adıdır (en-Nevbahtî, Fırak eş-Şia, s. 20 - 24). Taberî'ye göre Keysan, Muhtar'ın şahsî muhafızlarındandır (Taberî, c. II, s. 671). Mes'ûdi'ye göre Keysan, el-Muhtar'ın adıdır. Künyesi de Ebû Umre'dir (Murûc, c. V, s. 180). Eşârî de Keysan ismini el-Muhtar'a atfettiği gibi, onun Hz. Ali'nin kölesi olabileceğini de bildirir (Makalât, s. 16).

Fırkat olarak Keysaniyye'ye yalnız Şehristanî el-Milel'inde yer verir. Diğer kaynaklarda fırka adı olarak hep Muhtariyye geçer.

Fırkanın kurucusu el-Muhtar'ın şahsiyeti çok karışıktır. Kendisi önceleri haricî iken Mekke'ye giderek Abdullah b. ez-Zübeyr'e katılmış, Yezid'in ordularına karşı onunla birlikte savaşmış, fakat kendisine güvenilmediğini veya değer verilmediğini anlayınca ayrılarak Küfe'ye gelmiştir. Altmış yaşına kadar adı önemli hiçbir harekete karışmamışken, İslâm toplumunun karışıklık içinde olduğu o günlerde faaliyete geçmiş, Yezid'in ölümünden hemen sonra Küfe'de bir mescitte "Zafer müjdesi verin, sevdiğiniz size geldi" (8), diye beyanat vermiş ve bunun üzerine hapsedilmiştir. O sırada Süleyman b. Sured'in idaresinde bulunan ve Kerbelâ'nın intikamını almak isteyenlere hapishaneden mektuplar yazarak: "Süleyman meşrû lider değildir, asıl benim, benim, ben..." şeklinde ilgisini devam ettirmiştir. Abdullah b. Ömer ile evli olan kızkardeşinin kocası üzerindeki nüfuzu sayesinde hapisten çıkarılmış, bir şeye karışmayacağına dair söz vererek evine çekilmiştir. Abdullah b. ez-Zübeyr devrini yaşayan, yani

(6) et-Taberî, İmam Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerir, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, c. III, s. 378 - 79, Kahire 1357/1939.

(7) Şehristanî, el-Milel ve'n-Nihal, c. I, s. 147 - 148, Kahire 1381/1961.

(8) et-Taberî, A.g.e., c. V, s. 578 - 580.

kaynayan Kûfe'de kendi adına harekete geçerse bir şey yapamayacağını anlayan el-Muhtar, bu defa başka bir yol seçmiş, Medine'de yaşamakta olan Muhammed b. el-Hanefî adına davete girişerek onun "Mehdî", kendisinin de onun "Vezir-i Emîni" olduğunu ilân etmiştir. El-Muhtar söz vermesine rağmen, rahat durmuyor ve çeşitli iddia ve hareketlerin önderliğini yapıyor (9).

El-Muhtar'ın çocukluk dönemi ve geçmişi de oldukça karanlık, babasının ölmesi üzerine amcası tarafından Muaviye'ye teslim edilip, şan ve şöhretinin artırılması istenen el-Muhtar'ın şiilerce göz hapsinde tutulduğu ve bundan da yine amcası Medain Valisi Sa'd b. Mes'ud es-Sakafî sayesinde kurtulduğu bilinmektedir (10).

El-Muhtar'ın ileri sürdüğü önemli iddialarından birisi de "Bida" görüşüdür (11). Bu görüşün aslında "Nesh"den farkı yoktur. "Bir olay vukua geldiği zaman o, kendi söylediğine uygun ise, onu fırsat bilip kendini teyid ediyor, söylediğinin aksi zuhur etmişse insanlara, Rabbiniz verdiği sözden döndü, bida etti" (12), diyordu.

Bazı özelliklerini nakletmeye çalıştığımız el-Muhtar, inancında düşüncelerinde ve beşerî münasebetlerinde gayet dengesiz bir insan olarak dikkatleri çekmektedir. Şehristanî'nin naklettiği gibi o, önceleri Haricî iken, Zübeyrî old usonra da Şîi oldu (13).

3 — MEYMUN b. DEYSAN VE OĞLU ABDULLAH b. MEYMUN el-KADDAH :

Meymun b. Deysan (261/874), Ca'fer b. Muhammed es-Sadık'ın azadlı kölesi ve Ehvaz'lı idi (14). İmamîyye Şiasından ayrılan bir gurup, yedinci imam olarak Ca'fer es-Sadık'ın büyük oğlu İsmail'i tanıdılar. Bunlara Seb'iyye (Yediciler) de deniyor. Aynı görüşü paylaşan bir gurup Bağdad cezaevinde buluşurlar. Cezaevinde yeni bir hareket başlatmayı planlarlar. Sonradan Bâtiniyye diye anılacak olan bu gurup hapisten çıkınca Dendân taraflarında propagandaya başlarlar. El-Bedeyn diye bilinen el-Cebel halkı ile birlikte Kürtlerden bir topluluk ta onlara katılırlar (15).

(9) et-Taberî, A.g.e., aynı sayflar. Şehristanî, el-Milel, c. I, s. 147 - 148.

(10) İbnî Kesir, el-Bidaye, c. VII, s. 14.

(11) Şehristanî, el-Milel, c. I, s. 149.

(12) Şehristanî, A.g.e., c. I, s. 149.

(13) Şehristanî, A.g.e., c. I, s. 147.

(14) Bağdadî, Mezhepler Arasındaki Farklar, Terc. Doç. Dr. E. Ruhi Fığlalı, s. 258, İstanbul 1979.

(15) Bağdadî, A.g.e., s. 258.

Hicri ikinci yüzyılın ikinci yarısında faaliyet gösteren bu kimseler aslen İranlı idiler. Müslümanların İran üzerinde hakimiyet kurmasını bir tür-
lü hazmedememişlerdi (16).

Bir müddet sonra Meymun b. Deysan, Mağrib bölgelerine göçtü, bu-
ralarda oğlu Abdullah'la beraber, kendilerinin Hz. Ali'nin kardeşi Ukeyl'in
neslinden olduklarını iddia ettiler. Bir süre sonra bu iddialarından vaz-
geçip Muhammed b. İsmail b. Ca'fer es-Sadık'ın evladından geldiklerini
ileri sürdüler (17). Bir çok kültürsüz kimseleri kandırarak davalarını gizli-
ce yaymaya muvaffak oldular. Bâtınlılık diye bildiğimiz fırkanın yayılma-
sında en büyük rolü oynadılar.

Sonraki dönemlerde, bu kişilerin yerine geçenler de değişik isimler
altında pek çok Batını fırkanın kurulmasına önyak oldular ama idealleri
değişmedi.

4 — MUHAMMED b. ABDİLVEHHÂB (Vehhâbilik) : Muhammed b.
Abdilvehhâb 1115/1703 yılında Riyad yakınlarında bir köy olan Uyeyne'de
doğdu. İlk öğrenimini, Uyeyne kadısı olan babasının yanında tamamladı.
Daha sonra Mekke ve Medine'de okudu. Mekke ve Medine'deki tahsili
sırasında İbn Teymiyye'nin fikirlerini öğrenmiş, buradan Basra'ya geçerek
Tevhîd konusundaki tartışmalara katılmıştır. Dinin doğrudan doğruya
Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'ten öğrenilebileceğini savunarak, bu iki Esas'ın
dışında ki her şeyi bid'at saydığını ifade etmiştir. 1139/1726 yılında Hu-
reymila'ya gelerek çalışmalarını orada sürdürmüştür. 1153/1740 yılında,
babasının ölümünden sonra "El-Emr'u bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu ani'l-Mün-
ker'i" ilân ederek, Necid bölgesinde de kendisine taraftar bulmaya baş-
lamıştır. Uyeyne Emiri Osman b. Hamd ile görüşerek onu davasına inan-
dırmıştır. Aralarında dostluk ilerleyince, insanların türbe ziyaretlerine
düşkünlüklerinin, onları dinden çıkaracağını ifade ederek, Emir Osman'a
Zeyd b. Hattab'ın (12/634) el-Cebile'deki türbesini yıktırtmıştır. Bu önemli
icraat Muhammed b. Abdilvehhâb'ın adının duyulmasına, şöhretinin ya-
yılmasına sebep olmuştur.

Muhammed b. Abdilvehhâb şöhret olunca, fikirlerini zorla kabul et-
tirme yoluna gitmiş, bölge halkını korku ve endişe sarmıştır. Bölge halkı-
nın Hâlid Oğullarının lideri Süleyman b. Üreyir'e başvurmaları üzerine,
Emir Süleyman, Emir Osman b. Hamd'a, İbn Abdilvehhâb'ı öldürmesini
veya sürgün etmesini ister. Emir Osman tepkiler karşısında İbn Abdilveh-
hâb'ı sürer. Bunun üzerine İbn Abdilvehhâb Deriyye'ye gider. Orada Emir
Muhammed b. Suûd ile tanışır ve anlaşır. Anlaşma sonucunda İbn Abdil-

(16) Çağatay, Dr. Neşet, Çubukçu, Dr. İ. Agah, İslâm Mezhepleri Tarihi, s. 62,
Ankara 1965.

(17) Bağdadî, A.g.e., s. 259, Dr. Çağatay, Dr. Çubukçu, A.g.e., s. 63.

vehhâb kendisine siyasi ve maddî destek sağlamış, Muhammed b. Suûd'da İbn Abdilvehhâb'ın fikirleri ve taraftarlarıyla kendisine manevi güç ve taraftar sağlamıştır. Böyle bir anlaşma ile Vehhâbî inancına sahip bir devletin temelleri atılmış olur (18).

Muhammed b. Abdilvehhâb, Deriyye'de "Kitabu't-Tevhid" isimli kitabında yer alan görüşlerini yaymaya başladı. İnsanları şirk ve bid'atlerden sakınarak asıl dine girmeye davet etti. Daveti kabul etmeyenleri kılıçla yola getirmenin gereği üzerinde durdu. Mezar ve türbe ziyaretleri, tarikatlere girme ve benzeri bid'atler yüzünden insanların dalâlete düştüklerini iddia etti. Böyle bid'atlere kapılan ve davetine uymayan kimselerin şirke batmış kimseler oldukları için, kan ve mallarının helâl olduğunu ilân etti. Muhammed b. Abdilvehhâb'ın ganimet vaadeden bu fikirleri, isyankar ruhlu, cahil ve yağmacılığa mütemayil Necid halkına cazip geldi (19). Necid halkının saldırganlık ve yağmacılıkla elde ettikleri ganimetler "Tevhid Dinini" yaymak için, cihad adına meşruluk ve kudsiyet kazandı.

Dini ve fikri yönü Muhammed b. Abdilvehhâb tarafından hazırlanan ve Muhammed b. Suûd'un siyasi ve askerî desteğiyle başlatılan hareket Osmanlı Devletine karşı isyanların da başlangıcı olur. Yüzelli sene kadar Osmanlı Devletini meşgul eden Suudi ailesinin isyanları, Osmanlı Devletinin en zayıf zamanında, İngiliz Devletinin Suudi ailesine maddî, manevî desteğiyle müstakil suudi devletinin kurulmasıyla sonuçlandı. Muhammed b. Abdilvehhâb'ın görüşlerini mezhep olarak kabul eden Suudi ailesi 26 Aralık 1916 da İngilizlerle yaptığı bir anlaşma ile Hicaz bölgesinin mutlak hakimi olarak kabul edilir. Bu anlaşmaya göre hiç bir Suudi Veliahdı İngiliz aleyhtarı olamayacak ve İngiliz Hükümetinin öğütlerine uyacaktır (20). 20 Mayıs 1927 yılındaki İngilizlerle yapılan Cidde anlaşması ile de tam istiklallerine kavuşurlar. Önceki anlaşmalardaki ağır şartlardan da kurtulmuş olurlar.

5 — MİRZA GULAM AHMED KADİYÂNÎ (Kadiyanîlik) : Kadiyanîlik veya Ahmediyye diye bilinen fırkanın kurucusu olan Mirza Gulam Ahmed 1835 veya 1839 yılında Kadyan'da doğdu. Çocukluk ve gençliğinin ilk yılları orada geçti. İlk tahsilini de Kadyan'da tamamladı. 1864 - 1868 yılları arasında Sialkot'da bölge mahkemesinde memur olarak çalıştı. Bu memuriyet dönemi, onun insanları tanıması, ihtiyaçlarını tesbit açısından iyi bir fırsat oldu. Hindû ve Hıristiyanları tanımış, dini açıdan özellikle ihti-

(18) Ahmed Abdulgafur Attar, Muhammed b. Abdilvehhâb, Beyrut 1387/1867. Emin Said, Siretu'l-İmami's-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb, Beyrut 1382, Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb, Cidde 1388/1868.

(19) Yörükân, Yusuf Ziya, Vehhâbîlik, İlahiyat Fak. Der. (1953 - I) s. 55 - 56.

(20) Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkilâbı Tarihi, Ankara 1957, 3/120 - 121.

yaç duydukları şeylere dikkat etmiştir. İngiliz idaresindeki Hindistan'da, Müslümanların acıklı durumlarına şahit olmuştur. Müslümanların içinde buldukları sıkıntılı durumdan kurtulabilmek için, İsrailiyât denen uydurma tefsirlere, rüyalara, nebevî haberlere, kıyametle ilgili haberlere bel bağlayıp ilâhî bir müjde bekleyen hallerine şahit olmuştur. Bilhassâ 1857 Şîpahî Ayaklanması diye bilinen olayda İngilizler tarafından ezilen, öldürülen Müslümanların intikamını alacak bir kurtarıcının beklediği, beklenen Mehdînin geleceğinin yakın olduğuna dair beklentileri tesbit etmiştir (21).

İnsanların düşünce yapılarını ve beklentilerini iyice tesbit ettikten sonra Mirza Gulâm Ahmed, 1868 yılında görevinden ayrılarak doğum yeri olan Kadyan'a çekildi. On yıl kadar evinde dinleri tetkik eden Gulâm Ahmed 1878 yılında Müslümanların haklarını savunur mahiyette, Hindû ve Hıristiyanlara karşı mahallî gazetelerde makaleler yayınlamaya başladı. Bu yayınları Gulâm Ahmed'i kısa zamanda Müslümanlar arasında adından en çok bahsedilen bir kişi haline getirdi.

Bu ilgiden yararlanan Gulâm Ahmed, 1880 yılında yayınladığı "Berahîn-i Ahmediyye" isimli eserinin ilk cildinde bir taraftan İslâmı savunurken, diğer taraftan da kendisinin "Müceddid" olduğu kanaatini vermeye çalışıyordu. Eserinin üçüncü ve dördüncü ciltlerinde ise vahyin kesilmediğini, kesilmemesi gerektiğini; Hz. Peygamber'e tam uyan birinin, Peygamber'e verilen zahirî ve batınî bilgilerle bezeneceğini, o kişinin bilgilerinin Peygamber'in bilgisini andıracağını söylemiştir. İddialarını kademe kademe geliştirmiş, kendisinin de zaman zaman vahiy aldığını bildirmiştir. Bu yolda bir kurtarıcı beklentisi olan Hind Müslümanları bu iddiaları pek fazla yadırgamazlar. Müslümanların bir kurtarıcı etrafında toplanması, İngiliz Hükümetini rahatsız edebilirdi. Gulâm Ahmed buna da bir çözüm getirdi. İngiliz Hükümetine medhiyeler yazdı, onları memnun etmek için de Müslümanlar için kılıçla cihad etmenin gereksizliğini ilân etti (22). İngiliz idaresini tatmin eden ve halkın tepkisizliğinden cesaret alan Gulâm Ahmed, 1303/1885 yılında, Allah'ın kendisini ondördüncü Hicrî asrın "Müceddidi" sıfatıyla dinini yenilemek üzere gönderildiğini açıkça ilân etti (23).

Müceddidliğini ilân eden Gulâm Ahmed, bu hareketinin yadırganmadığını görünce biraz daha cesaretlenip ülke içinde seyahate çıkar. Halkla biraz daha yakından ilişki kurup taraftarlarını çoğaltır. 1 Aralık 1888 tarihinde de bir lider olarak, taraftarlarından beyat alarak güçlü bir ce-

(21) Fırlalı, E. Ruhi, Ahmediyye Mezhebi, Ankara 1976, s. 31 - 56. Ebu'l-Hasan en-Nedvî, el-Kadiyanî ve'l-Kadiyaniyye, Beyrut 1967, s. 20 - 21.

(22) Ebu'l-Hasan en-Nedvî, A.g.e., s. 33 - 35.

(23) Ebu'l-Hasan en-Nedvî, A.g.e., s. 33 - 35. Fırlalı, E. R., A.g.e., s. 69, s. 150.

mat oluşturur. On maddelik beyat şartlarına göre kendisine tâbi olanlar şirkten, her türlü büyük günahtan sakınacak, namazlarını aksatmadan kılacaklardır. Dini, dünyanın üzerinde tutacak ve son olarak ta her iyi şeyde kendini Gulam Ahmed'e kopmayacak şekilde bağlayacak ve ölüncüye kadar ona itaat edecektir (24).

Gulam Ahmed, halkın beyatını aldıktan sonra, geleceğini garanti etmek için İngiliz Hükümetine sadık ve bağlı olduğunu, sulh ve güven içinde yaşattıklarından onlara, başlarından uzaklaşmamaları için dua ettiğini her fırsatta tekrarlamış; davranışları ile de onlara sadakatini göstermiştir (25).

Halktan beyat aldıktan sonra İngiliz Hükümetinin de güvenini de kazanan Gulam Ahmed İddialarında bir basamak daha ileri giderek, Müslümanların beklediği Mesih ve Mehdî olduğunu ilân eder. Bu iddiaları vahye, ilhama ve kerametlere dayandığı için inanmak zarurîdir der (26).

İstediklerini elde etmekte usta olan Gulam Ahmed doyumsuz bir iştiyakla 1900 yılı Kurban Bayramı namazında okuduğu Arapça hutbenin Allah'ın Vahyine dayandığını ve benzerinin yazılıp söylenemeyeceğini iddia eder. Bu iddiasından sonra taraftarları kendisi için "Nebî" sıfatını kullanırlar. Gulam Ahmed'de bu sıfatı hemen benimser. Kendisinin Allah'ın "Zilî", bir Nebî'si olduğunu söyler. Ancak yeni bir şeriat getirmemiştir. Kendi nebiliğinin Hz. Muhammed'in manevi yansımasından ibaret olduğunu, bu sıfatların mecâzen anlaşılması gerektiğini söyler (27).

Gulam Ahmed, ölümünden birkaç yıl önce (1904) Kasım'ında, iddialarının son merhalesine ulaşır ve kendisinin Müslümanlar için "Mehdî" olduğunu, Hıristiyanlar için "Mesih", Hindûlar için de "Krişna" olduğunu ilân eder. Böylece Gulam, Müslümanlar için bir ümit, bir kurtarıcı olduğu kadar, diğer din mensupları için de bir kurtarıcıdır ve dinler arasında uzlaştırıcı, tek lider olduğunu kabul ettirmeye çalışmıştır.

Menfaatine düşkün, fırsatçı bir kimse olarak tanınan Gulam Ahmed, fizikî yapısı ile bazı hastalıklarla da malûl idi. Hızlı ve yorucu bir hayata fazla dayanamayarak 26 Mayıs 1908 yılında aniden ölmüştür. Fazla uzun olmayan dinî faaliyeti sonunda Gulam Ahmed'in Taraftarları hiçte küçümselemeyecek bir sayıya ulaşmıştır. Dünyanın bir çok bölgesinde faal misyonlara sahiptir. Sayıları da iki ilâ on milyon civarında tahmin edilmektedir.

(24) Gulam Ahmed, Sefinetu Nuh, s. 95 - 96.

(25) Gulam Ahmed, Nûru'l-Hak, Lahor 1311, s. I/27.

(26) Fığlalı, E. Ruhi, Ahmediyye Mezhebi, Ankara 1976, s. 67 - 76; 150 - 178.

(27) Fığlalı, A.g.e., s. 178 - 209.

— II —

Genel olarak hayatlarından, fikirlerinden ve çalışmalarından söz ettiğimiz fırka liderlerinin, toplumu etkileyecek derecede ilimleri var mıdır? Toplumu yönlendirecek kadar yaptırım gücü olan fiilî kudretleri, askeri otoriteleri var mıdır? Toplumda saygınlık uyandıracak kadar veya kitleleri peşlerinden sürükleyecek kadar soyca üstünlükleri, acaetleri var mıdır? Kısaca, kaynakların bize naklettiklerini gözden geçirelim :

1 — LİDERLERİN DİNİ EĞİTİM DURUMLARI NEDİR?

Örnek olarak aldığımız fırka liderlerinin hayatlarını tetkik ettiğimizde, bir toplumu aydınlatacak, onlara yön verebilecek seviyede dinî öğretim gördüklerine dair bir belgeye hatta işarete rastlamıyoruz. Meclisine devam ettikleri bir üstadları yok. Üstadları olmayınca bir usûl bir sistem bilgilerinden de söz etmek mümkün değildir.

Abdullah b. Sebe'nin nasıl müslüman olduğu, Müslümanlıktaki samiyet derecesi hatta şahsiyeti mechuldür. Ebû Ubeyd Muhtar es-Sakafi; güzide Sahâbilerden bazılarıyla yakın ilişkilerinden bahsedilmekle beraber, ilminden hiç bahsedilmiyor. Bilakis olay adamı olarak, çeşitli kereler, çeşitli sebeplerle hapse girip çıktığı naklediliyor. Batınlığın kurucularından Meymun b. Deysan da keza kurduğu fırkanın plânlarını hapishanede yapmıştır.

Muhammed b. Abdilvehhâb oldukça iyi bir tahsil görmüş, İbn Teymiyye'nin fikirlerini benimsemiş, Tevhîd inancına, o güne kadar alışılmış düşünce ve yorumların dışında yeni yorumlar getirmiştir. Müstakil ve geniş bir fikhî araştırmadan çok, fikhî konularda Tevhîd anlayışının gereklerine göre uygulama getirmiştir.

Gulam Ahmed ise ilk tahsilinden sonra iş hayatına atılmış, uzun ve yeterli bir tahsil yapamadığı mevcut eserlerden anlaşılmaktadır. İçinde yaşadığı toplumun din ve kültürü gereği Arap Dilini bilmektedir.

2 — SOYCA BİR ÜSTÜNLÜKLERİ VARMIDIR?

Kaynakları incelediğimizde, örnek aldığımız fırka liderlerinin hemen hiç birisinin neseb açısından toplumun saygınlığını kazanmış olanı yok. Hatta Abdullah b. Sebe', el-Muhtar es-Sakafi, Meymun b. Deysan, ki o iki defa nesebini değiştirmişti, Gulam Ahmed'in nesepleri tam tesbit edilebilmiş değil. Yeni ve değişik bazı iddialarla ortaya çıkıncaya kadar top-

lum tarafından pek tanınmıyorlar. Örnek olarak aldığımız liderlerden sadece Muhammed b. Abdilvehhâb'ın babasının Uyeyne kadısı olduğunu biliyoruz (28). İbn Abdilvehhâb dinî kültür ve yaşayışı oldukça iyi bir aile içinde yetiştiğini söylemek yanlış olmaz.

3 — TOPLUMU YÖNLENDİRECEK, YAPTIRIM GÜCÜ OLAN OTORİTELERİ VARMIDIR?

Bildiğimiz kadarıyla hiçbir fırka lideri emîrlik veya ordu komutanlığı gibi zorlayıcı bir güce sahip değillerdir. Ancak ileri sürdükleri fikir ve iddialar toplum tarafından benimsendikten sonra taraftarlarının başına geçerek Abdullah b. Sebe', üçüncü Halife Osman b. Affan'a karşı başlatılan isyanı yönetmiştir. El-Muhtar es-Sakafi'de Emevi Halifesi Yezid'in Valisi Ubeydullah b. Ziyad ve Abdullah b. ez-Zübeyr'in kuvvetleriyle savaşan taraftarlarının başında bulunmuştur. Muhammed b. Abdilvehhâb ise siyasi ve askerî güç sahibi ölküdaşı Muhammed b. Suud'u desteklemiştir. Gulam Ahmed, kılıçla cihad devrini kapatıp, kalem ve propaganda yoluyla görüşlerini yayma prensibinden hareket etmiştir. Savaştan uzak durmuştur. Meymun b. Deysan da gizli cemiyet ve propaganda yolunu seçmiştir.

Görebildiğimiz kadarıyla fırka liderlerinin, fikir ve düşüncelerini, daha başlangıçtan itibaren, topluma zorla kabul ettirebilecekleri, şahsî veya askerî bir otoritelerinin bulunmadığı dikkati çekmektedir.

O halde, kitleleri peşinden sürükleyen bu ve benzeri liderlerin, toplumu nasıl etkileyebildiklerini; toplumun bazı kesimlerinin adeta büyülenmişcesine bu liderleri takip etmeleri ve onların fikirlerini ölüm pahasına da olsa savunabilmelerinin sebepleri nelerdir? Kısaca araştırmaya çalışacağız :

— III —

1 — FIRKA LİDERLERİNİN BOZUK İTİKADLARI VE DİNİ YANLIŞ YORUMLARI TOPLUMUN BAZI KESİMLERİNİ ETKİLEMİŞTİR

Sebeyye Fırkası lideri Abdullah b. Sebe' Mısır'da üçüncü Halife Osman b. Affan aleyhindeki çalışmalarını sürdürürken, özellikle kendisi gibi dinî kültürü yetersiz insanlara hitaben şöyle diyordu: "Tuhaftır, insanlar İsa'nın ileride döneceğini kabul ederler de Muhammed de dönecektir di-

Yeni yalanlarlar. Halbuki Allah şöyle buyurmuştur: "(Ey Muhammed) Kur'an'a uymayı sana farz kılan Allah seni döneceğin yere döndürecek- tir." (29) Öyleyse Muhammed, yeryüzüne tekrar dönmeye İsa'dan daha ehaktır." Onun bu görüşü kabul edildi. Bazı insanlar "Ricat" konusunu konuşmaya başladılar. Bu görüş kabul görünce arkasından Hz. Ali'nin Vasî oluşu (30), daha sonra da Hz. Ali'nin Ulûhiyetini ilâna kadar cür'et etti.

Muhtariyye Fırkasının kurucusu olan el-Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sa- kafi, istikrarsız yaşantısı ve kendisine duyulan güvensizliği bertaraf et- mek için, Hz. Hüsey'in Kerbelâ'da şehadetinden sonra iyi bir fırsat bul- du. Hz. Hüsey'in kardeşi Muhammed b. Hanefî'yi "el-Mehdiu'l-Vasî" ilân etti ve halka "Andolsun ki el-Mehdî el-Vasî, beni size, emîr ve vezîr ola- rak gönderdi. Ve bana da mülihîdleri öldürmemi, Ehl-i Beyt'in kanını iste- memi ve zayıfları müdafaa etmeyi emretti" dedi (31). İlk defa, bir şahsın mehdî ilân edilerek hakkında harikulâde görüşler ileri sürülüp tartışılma- sını sağlamıştır.

El-Muhtar, ikinci olarak "Bida" görüşünü ortaya atmıştır. Bida Al- lah'ın murad ettiği bir şeyi, ilminin değişmesine tâbi olarak, yeniden baş- ka bir şekle sokmasıdır. Yani Allah, önce bir şeyi emreder, sonra da bu- nun tam aksi olan bir şeyi yapar, demektir. El-Muhtar, etrafındakilere bir şeyin olacağını ve bir hadisenin doğacağını va'deder de bu olay vukua geldiği zaman o, kendi söylediğine uygun ise, onu bir delil ve vesile edi- nerek kendi davasını teyid eder; fakat söylediğinin aksi zuhur ederse ar- kadaşlarına, "Rabbiniz verdiği sözden döndü, yani bida etti, derdi" (32). Görülüyor ki bu iddialar açıkça bir sapıklık ve inançta düpedüz fesattır.

Muhammed b. Abdilvehhâb'ın din anlayışı da şöyle özetlenebilir : Kur'an-ı Kerim kesin delildir. Rivayet ve dirayet yönünden sabit olan ha- dîsler de delil olur. Müteşabih âyetler de delildir; ancak bunlar te'vil edilmeksizin zâhirlerine göre hükmolunur. Bunları te'vil ederek tefsirde bulunmak küfürdür. Bu yüzden Allah'ın Sıfatları hakiki sıfatlardır. Gerek Zât, gerek Sıfatlar hakkındaki âyetler, olduğu gibi kabul edilir. Bunlardan teşbih manaları çıkacak diye zâhiriyle anlam vermekten kaçınmak doğ- ru değildir. Eğer böyle olsaydı Allah'ın Rasûlü bildirirdi (33). Bu görüşüyle İbn Abdilvehhâb yepyeni bir yorum getirmiştir.

Mirza Gulam Ahmed, Hz. Peygamber'in "Allah-u Tealâ bu ümmete

(29) el-Kur'an, el-Kasas, 85.

(30) Taberî, A.g.e., s. 379.

(31) Zehra, Prof. Ebû Zehra, İslâmda si. ve İt. Mez. Tar. Ter. Fığlalı, Eskiçioğ- lu, İst. 1970 s. 60.

(32) Şehristanî, el-Milel, c. I, s. 149. Zehra, Prof. Muhammed Ebû, A.g.e., s. 62.

(33) Yörükkan, Yusuf Ziya, Vehhâbillik, İlahiyat Fak. Der. 1953 - I/60.

her yüz sene başında, dinlerinin işlerini yenileyecek, teceddüde bulunacak birini gönderir" hadîsine dayanarak kendisini son yüzyılın müceddidi ilân ederek işe başlamıştır. Bu iddialarını diğerleri takip etmiştir. Hz. İsa'nın kabrini keşfetmiştir. Bu keşif münasebetiyle Mesih'in ruhu ve kuvveti, kendisine hulûl etmiştir. Gulam Ahmed, kendisinin Allah katından gönderilmiş bir Rasûl olduğunu ve risâletinin Hz. Muhammed'in Peygamberlerin sonuncusu olmasına halel getirmeyeceğini söylemiştir. Buna dayalı olarak kendi kudretiyle mucizeler zuhur ettiğini ve bunların davasını isbat ettiğini ifade ederek, kendisine inanmak gerektiğini iddia etmiştir (34). Gulam'ın bu kabil görüşlerinin tepki görmesi gerekirken, toplumun 'bir kesiminden tasvip görmüştür. Böylesine bozuk İtikâdın mensuplarının iki-on milyon civarında olduğu nakledilmektedir.

Meymun b. Deysan ve O'nu takip edenler, Kur'an Âyetlerini ve Hz. Peygamber'in Sünnetini kendi görüşlerine uygun olarak yorumlamışlardır.

Onlar, ateşe tapma işini açıkça ortaya koyamadılar. Müslümanları kandırmak için, hileli bir yola başvurdular. Mescidlerin hepsinde buhur yakmak ve her mescidde, üzerlerine amber ve öd ağacı konacak bir buhurdanlık bulundurmak icâbeder. Bermekiler, Harun er-Reşid'e süslü bir şekilde Kâbe'nin ortasında, üzerinde ebedî olarak öd ağacı yakılacak bir buhurdanlık koymasını söylemişlerdi. Er-Reşid, onların bunu Kâbe'nin ateşe tapmak ve Kâbe'yi ateş evi yapmak istediklerini anladı. Harun er-Reşid'in Bermekileri cezalandırmasının sebebi budur (35).

Bâtıniyye, dinin temel esaslarını, şirke dayalı bir şekilde te'vil ettikten sonra, şeriat hükümlerini de şeriatın kaldırılmasıyla veya mecûsîlerine benzer hükümlere büründürülmesiyle sonuçlanacak bir biçimde yorumlama hilesini kullandılar (36).

Bâtiniler, kendi dinlerini kendilerinden olmadıkça kimseye açıklamazlar. Zahirde ise görüşlerini, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'ten bazı nass'larla açıklamaya veya te'vile çalışırlar.

2 — FIRKA İDERLERİ TOPLUMUN ZAAF VE İHTİYAÇLARINI TESBİTLE İŞE BAŞLARLAR?

Fırka liderlerinin çalışmalarını incelediğimizde, toplumdaki bazı olayları, müslümanların sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını tesbit edip çalışmalarını,

(34) Fığlalı, E. Ruhi, Ahmediyye Mezhebi, Ankara - 1976, s. 31 - 56.

(35) Bağdedî, el-Fark, Ter. E. R. Fığlalı, s. 261 - 62.

(36) Bağdadi, A.g.e., aynı yerler.

bu tesbitleri üzerinde yoğunlaştırıyorlar. Toplumun sıkıntı ve ihtiyaçlarını gidermeye matuf gibi görünen faaliyetler ise aslında, lider durumundaki kişilerin amaçları doğrultusunda yönlendirilmiş oluyorlar. İşte örnekler:

Abdullah b. Sebe', Hz. Osman'ın Hilâfetini gayri meşru ilân edip Hz. Ali'nin Hilâfet hakkını gasbettiğini iddia etmiştir. Bu iddiasında Hz. Osman aleyhinde ileri sürülen şu görüş ve olayların büyük etkisi olmuştur: a) Hz. Osman Emevî ailesine büyük yakınlık göstermiştir. b) Taif'e sürülmüş olan Hakem b. el-Âs'ı Medine'ye getirterek kendisine Beytül-Mâl'den yüzbin dirhem, oğlu Haris'e Medine çarşısının Uşr'unu vermesi. c) Mervan'a İfrıkiye Vilayeti gelirinin hums'unu vermesi. d) Seferlere iştirak etmeyen bazı yakınlarına harp ganimetlerinin taksiminde hisse vermesi., (37) gibi olaylar ve halkın hoşnutsuzluğunu iyi değerlendirip kullanmıştır. İsyanıcıların Medine'yi kuşatmaları sırasında, kendileriyle yaptığı konuşma ve okuduğu hutbe sırasında sorulan ve tekrarlanan bu görüş ve iddialara Hz. Osman teker teker cevap vermiştir.

Muhtariyye Fırkasının kurucusu olan el-Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sakafi ise bir olayı ve Ehl-i Beyt sevgisini çok iyi istismar etmiştir. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinden sonra, Hz. Hüseyin'e yardım edememekten dolayı büyük üzüntü duyan Kûfeli Şiiler 65/684 yılında Süleyman b. Sure'd başkanlığında Kerbelâ'da toplanıp, şehidlerin intikamını almak için and içiyorlardı. Bu gurup 65/685 yılında Şam kuvvetleri tarafından ortadan kaldırılınca el-Muhtar harekete geçer ve mescidde şiiilere hitaben: "Zafer müjdesi verin, sevdiğiniz size geldi" diyerek yeniden şii hareketi canlandırır. Ancak karanlık mazisi sebebiyle şiiilerin kendisine güvenemeyeceklerini bildiği için kendi adına değil de Hz. Ali'nin üçüncü oğlu Muhammed b. el-Hanefî adına hareket ettiğini ilân eder. Muhammed b. el-Hanefî'yi "Mehdî", kendisinin de onun "Veziri, Emîni" olduğunu söyler (38). Şiiler biraz tereddüden sonra ve araştırmalarından kesin bir sonuç alamayınca, Ehl-i Beyt'in intikamını almak için bir lidere ihtiyaç duydıklarından el-Muhtar'ın etrafında toplanıp mücadelelerini sürdürürler. O'nun din dışı görüş ve iddialarını da benimsemekten geri kalmazlar.

Vehhâbiliğin kurucusu İbn Abdilvehhâb'da bozulan Tevhid Akîdesini yerleştirmek amacıyla giriştiği harekette, taraftar toplayabilmek veya taraftarlarını canlı tutabilmek için Tevhîd adına cihad ilân ederek davasını kutsallaştırıyordu. Davasına katılmayanları kılıçtan geçiriyor ve malları beşte bir ganimet hukukuna göre devlete ayrıldıktan sonra, kalanı savaşanlar arasında taksim ediyordu (39). Özellikle ganimet taksimi konusu İbn Abdilvehhâb'ın görüşlerinin kabul edilip taraftar kazanılmasında bü-

(37) Taberî, er-Riyazu'n-Nazire fi Menakibi'l-Aşere, c. II, s. 137 - 41. Kahire 1327.

(38) İbn Kesir, el-Bidaye, c. VII, s. 14.

(39) Yörükân, Y. Ziya, Vehhâbilik, İlahiyat Fak. Der., (1953 - I) s. 55 - 56.

yük rol oynamıştır. Çünkü bu cihada katılanların büyük çoğunluğu Necid halkından idi. Yağmacılıkla ve ganimet mallarıyla geçinmek, Cahiliyye Devrinden bu yana Necid halkının geçim yolu olduğu bilinmektedir. Karakterleri de buna uygundur. İbn Abdilvehhâb bu halet-i ruhiyeyi çok iyi değerlendirmiştir.

Aynı şekilde, Mirza Gulam Ahmed'de, 1864/1868 yılları arasında Sialkot'ta bölge mahkemesinde küçük bir memur olarak çalışırken bir yandan asıl işini yapıyor bir yandan da Hıristiyan papazlarıyla ve Hindûlarla görüşüyordu. Asıl önemlisi Hind Müslümanlarının içinde buldukları acıklı ve zor durumlarını görüp inceliyordu. Müslümanların bir takım uydurma tefsirlere, rüyalara, nebevî haberlere, kıyametle ilgili haberlere ilgi duyup, bu kabil haberlerle maneviyatlarını yüksek tutmaya çalıştıklarını tesbit ediyor. Özellikle 1857 Sipahi Ayaklanmasıyla ezilen Müslümanların öcünü alacak "Va'dolunmuş Mesih" veya "Beklenen Mehdî"nin ortaya çıkacağı konusundaki beklentileri Gulam Ahmed için iyi bir fırsat olmuştur (40). Müslüman toplumun bu beklentisi doğrultusunda harekete geçen Gulam Ahmed, kendisini önce "Müceddid" sonra "Mehdî" ve hatıta "Nebî" ilân etmiş ve taraftar bulmuştur.

İslâm'ı anlatıyor ve yaşıyoruz diye harekete geçen yüzlerce örnekten birkaçının davranışlarını ve hareketlerini nakletmeye çalıştık. Bunlara benzer örneklerle günümüzde de her yerde rastlamak mümkündür; ancak Hamdolsun iki elimizde hiç değişmemiş ve hiç değişmeyecek Kur'an-ı Kerim ve Hadîs-i Şerif vardır.

3 — FIRKA LİDERLERİNİN ŞAHSİ İHTİRASLARI

Toplum içerisinde bazı insanların çocukluk veya gençlik çağlarında, elde etmek istedikleri ve ulaşmak istedikleri hayalle karışık bazı amaçları vardır. Zengin olmak, çevresi tarafından sayılan, sevilen, kendisine baş vurulan bir insan olmak, güçlü bir otoriteye sahip olup emretmek, emirlerinin herkes tarafından anında yapılmasını görmek gibi. Sürekli hayallerle beslenen bu duygular, maddî imkansızlıklar, tembellik veya kabiliyetsizlik sebebiyle yetişme çağında gerçekleşmemiş ve tatmin olmamışsa, tatmin olmak için uygun fırsatlar kollayacaktır. İşte, örnek olarak aldığımız bu fırka liderlerinde bu tatminsizlik ile fırsatçılığı görmek mümkündür. Örnek olarak incelediğimiz fırka liderlerine birde bu açıdan bakalım :

Abdullah b. Sebe', aslen Yahudi olup (41) Hz. Osman zamanında Müs-

(40) Fığlalı, E. Ruhi, Ahmediyye Mezhebi, s. 31 - 56.

(41) Şehristânî, el-Milel, c. I, s. 174.

lûman olmuştur. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre o, İslâm toplu-
munda umduğu ilgi ve havayı bulamadı, topluma kendisini kabul ettire-
medi. İslâmî bilgisi ne derecede idi bilmiyoruz ama Hz. Osman aleyhinde
harekete geçtiğinde, toplumu etkilemek için ileri sürdüğü deliller hep
Yahudilikten ve Ahd-i Atik'dedir. O şöyle diyordu: "Ali, Peygamberin Va-
sîsidir, dolayısıyla hilâfete Osman b. Affan'dan daha lâyıktır, Osman bu
makamı haksız olarak almıştır" (42). Ahd-i Atik'de ise şöyle nakledilmek-
tedir: "Yuşe b. Nûn Mûsa'nın Vasîsidir, o Mûsa'nın yerine geçmiştir, Ali
için de durum böyledir" (43). Hz. Peygamberin tekrar yeryüzüne dönme-
ye İsâ b. Meryem'den daha ehak olduğunu iddia ederek başlattığı "Ric'at"
konusundaki tartışmalar da gösteriyorki Abdullah b. Sebe', İslâm Dini'ni
daha iyi anlamak ve anlatmaktan çok, değişik görüşler ileri sürerek ken-
disinden söz ettirmek istemektedir. Lider olmak ve toplumu peşinden sü-
rüklemek istemekte ve bunda da oldukça başarılı olduğu kaynakların nak-
linden öğrenilmektedir.

El-Muhtar es-Sakafi'nin durumu da benzerlik arz etmektedir. El-Muh-
tar başlangıçta Hz. Ali'nin ordusunda iken Sıffin Savaşı sonrasında ha-
ricî olmuş, daha sonra Abdullah b. ez-Zübeyr'in tarafına geçmiş, fakat
orada da kendisine beklediği değer verilmediğini görünce tekrar Kûfe'-
ye dönüp, Ali Evladının intikamını almak üzere, şii topluluğun başına geç-
miştir. Sonunda aradığı ortamı bulmuş, liderliği ele geçirmiştir.

El-Muhtar lider olduktan sonra da Allah'la doğrudan görüştüğünü ve
bazı vaadlerde bulunduğunu, vaadi gerçekleşmeyince de Allah sözünden
döndü (haşâ) "Bida" etti demesi onun ruhî dengesini, daha doğrusu den-
gesizliğini açıkça ortaya koyuyor. Şu olay da el-Muhtar'ın nasıl bir ruh
haletine sahip olduğunu güzelce anlatır: Basralılarla girilen savaşta
esir alınan Suraka b. Mirdas (Iyaz) adında birisi el-Muhtar'ın huzuruna
getinilir. Suraka huzurda şöyle der: "Bizi esir edenter, ne sizlersiniz ne
de sizler bizi gücünüzle yendiniz. Bizi bozguna uğratanlar, askerlerinizin
üstünde benekli atlar üzerinde gördüğümüz meleklerdir." Onun bu sözü
el-Muhtar'ı şaşırtır ve Suraka'yı serbest bırakır. Suraka Basra'ya dön-
dükten sonra, el-Muhtar'a şiir yazıp gönderir ve der ki: "Söylediklerimin
yalan ve uydurma olduğunu sen de biliyorsun, bende. Senin vahyini inkar
ediyorum ve ölünceye kadar seninle mücadeleyle devam edeceğim" (44).
İşte, bir fırka liderinin psikolojik yapısı.

Muhammed b. Abdilvehhâb da Deriyye'de, insanları şirk ve bid'atler-
den kurtularak dine girmeye dâvete başladı. Kendilerine uymayanları, ya-

(42) Taberî, Tarih, c. IV, s. 340. İbn Kesir, el-Kâmil, c. III, s. 154.

(43) Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, s. 215. İstanbul 1958. Şehristânî, el-
Milel, c. I, s. 174.

(44) Bağdadî, el-Fark, Terc. E. R. Fırlalı, s. 42.

ni ona göre hak dine girmeyenleri kılıçla yola getirmenin gereği üzerinde durdu. O, insanların dalâlete düştüklerini, mezar ve türbe ziyaretleri, tarikatlara girme ve benzeri işler yüzünden Tevhîdin bozulduğunu; dolayısıyla onların şirke batmış müşrikler olduğunu ileri sürerek, kan ve mallarının kendine inanan muvahhidlere helâl olduğunu ilân etti (45).

Kur'an ve Hadis'i kendi düşüncesine göre anlayıp yorumlayarak, kendisi gibi düşünmeyen, kendisi gibi anlamayan müslümanların öldürülmelerine hüküm veriyor. Hiç bir şer'i sorgu ve muhakeme yapılmadan, veya beşerî kanunlarla yargılanıp suç tesbiti yapılmadan girilen bu katli hareketi, sağlam psikolojik yapıya sahip insanların girişeceği bir iş olmaz.

Diğer taraftan tüm Haricî liderlerinin inanç ve uygulamaları da bu yönde olmuş, senelerce İslâm adına masum Müslümanları kılıçtan geçirmişlerdir. Özellikle bu yönden Haricilerle Vehhâbiler arasında büyük benzerlikler bulunduğu ifade edilmektedir.

Bâtınîlerin liderlerinden Meymun b. Deysan, önce kendisinin, Hz. Ali'nin kardeşi Akil b. Ebî Tâlib'in soyundan geldiğini iddia eder. Bu iddiası tutmayınca, Gulât-ı Şîâ'nın Hulûliyye mensuplarını safına çekmek için nesbini değiştirir ve Muhammed b. İsmail b. Ca'fer es-Sadık'ın soyundan geldiklerini iddia eder. Halbuki Muhammed b. İsmail oğul bırakmadan ölmüştür (46).

Görüldüğü üzere, inancı ve düşüncesi bâtın ve batıl olan insanlar, diğer insanları kandırabilmek için çeşitli kisvelere bürünmekte bir beis görmüyorlar.

Mirza Gulam Ahmed'de iyi bir tahsil görmemesine ve mahkemede küçük bir memur olarak çalışmasına rağmen, durumuyla mütenasib olmayan çok büyük iddialara kalkışıyor. İddialarının dayanağı ise, Müslümanların sıkıntıları ve beklentileri, Hıristiyanların inançlarındaki boşluklar, Hindûların da benzer durumlarıdır. Gulam Ahmed önce Müslümanlara hitabla işe başlıyor ve kendisini son asrın müceddidi ilân ediyor. Sırayla durumunu daha da yücelterek, Mehdî olduğunu söylüyor. Bu da tatin etmediği için herhalde Nebî olduğunu ama Vahiy almadığını ve kendi nebiliğinin Hz. Muhammed'in Nebîliğine halel getirmeyeceğini söylüyor (47). Kendisine bu sıfatları da yeterli görmüyor, aynı zamanda "Mesih" olduğunu da söyleyerek Hıristiyanlara da hitab ediyor. Hindistan'da yaşadığı için Hindûları da unutamazdı. Hindûların da "Krişna"sı olduğu

(45) Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, 7/283.

(46) Bağdadî, el-Fark, Terc. E. R. Fırlı, s. 259.

(47) Fırlı, E. Ruhi, Ahmediyye Mezhebi, Ankara 1976.

nu ilân ediyor. Böylece bütün dinlere hâkim, bütün din mensuplarınınca otorite kabul edilecek bir lider olup çıkıyor.

Bu iddiaları gösteriyor ki Gulâm Ahmed zayıf ve hastalıklı bünyesine rağmen çok fırsatçı, fırsatçı olduğu kadar da muhteris bir insandır.

Fırka liderleri böyle de, peki onların peşinden koşan yüzbinlerce, milyonlarca insanlar nasıldır? Şunu ifade edelim ki bu liderlerin peşinden giden cahil insanlar da, maalesef okumuş insanlar da vardır. Böylelerine kalbleri mühürlü mü demek lazım, basiretleri bağlanmış mı demek lazım bilemiyoruz.

